

Mine erindringer

af Aksel Kirk, Heltborg

Når jeg i dag ser i bakspejlet, mindes jeg ikke, at jeg nogensinde havde tænkt mig, at min pensionisttilværelse skulle gå med at skrive artikler til årbøger m. m. Og nu føler jeg trang til at skrive mine erindringer, for jeg tror ikke, at nogen har set en udvikling gå så hurtigt som min generation.

Mit barndomshjem lå øst for møllen i Heltborg. Det var engang en god lille gård på 18 ha., 45 tdr. sæde, men ved jordudskiftningen for 150 år siden blev udmarken solgt fra, så ejendommen derefter var på 16. tdr. sæde plus et engareal. Ejendommen har været i slægtens eje i ca. 150 år. Da mine forældre overtog den i 1912 efter bedstefar, lod bedstemor et lille hus bygge ved siden af, hvor hun sad enke i 34 år.

Det var efter datiden et godt, nærmest et mønsterbrug, mine forældre overtog. Min far havde som min bedstefar gode skolekendskaber. Han skulle have haft en gerning, hvortil hans evner passede. Det var min mor, som havde den store lyst til landbrug. De fik 14 børn. Mor var uddannet skrædder, og hun

Her er jeg på min første fodermesterplads som tiårig hjemme hos min far. Det var ikke elitekøer, som jeg den sommer trak på græs.

syede alt vores tøj, men hun var ikke rask, hun havde en gren af tuberkulose med flere ophold på sanatorier. Da landbrugskrisen kom sidst i tyverne og varede mange år frem, var der hos os som de fleste steder små kår.

Da vi kom i anden klasse, var skolegangen om vinteren 4 dage fra 9 – 16 og om sommeren 2 dage fra 7 – 12. Det var beregnet efter, at mange drenge kom ud at tjene om sommeren, hvad jeg også gjorde som 12 årig. Far gik en del ud på arbejde, så det var os børn, der om sommeren skulle hakke roer, passe kreaturer, malke med mere. Om søndagen, når alle var hjemme, skulle alting laves, det var vi ofte lidt sure over. Jeg husker, at jeg for snart en del år siden fortalte en mand her i Snedsted, at jeg kom ud at tjene som 12 årig. Han undrede sig over, hvad gavn en bonde kunne have af en 12 årig dreng. Ejendommen, jeg tjente på var på 30 tdr. sæde, der var 8 køer og opdræt, nogle svin og 2 heste. Det var i 1932. Jeg husker, der var en bonde, der havde købt torvegrise til 35 – 36 kr. stykket. Da de blev leveret på slagteriet, fik han 30 kr. stykket.

Men trods de dårlige tider ville min husbond og madmor den sommer på en tur til Hobro for at besøge noget familie. De var begge ca. 35 år og cyklede dertil og hjem igen. I de fire dage de var væk, var jeg ene om det hele. De 8 køer skulle malkes 2 gange om dagen. Der var en hulvej op til ejendommen, hvor mælkekusken ikke kunne køre, så når jeg havde malket, skulle jeg have en hest spændt for en dertil indrettet slæde, hvor de to transportspande kunne stå og køre dem over til en nabo, hjem og have køer og ungkreaturer på græs, svin fodret og stalden rengjort. Ved middagstid skulle jeg igen have spændt for slæden, hentet spandene med skummetmælken og gjort dem rene m. m. Kreaturerne skulle flyttes et par gange og til aften hentes hjem igen og køerne

malkes. Det meste af markarbejdet, pløjning og harvning gjorde jeg også. Alt det fortalte jeg manden fra Snedsted. Jeg husker ikke hans navn, men jeg husker, at jeg fortalte ham, at jeg fik 50 kr. for den sommer og dem tror jeg nok, jeg tjente.

Hver sommer blev der arrangeret udflugter for alle skolebørn fra kommunen, Ginnerup, Heltborg og Visby. Det år havde degnen tidligt om foråret sagt, at vi i år kunne komme 4 dage til København. Vi skulle spørge om lov hjemme. Det ville koste 10 kr. plus et par kroner til lommepenge. Jeg tænkte, at jeg tjente da pengene selv, selv om de først var forfaldne til november, men jeg kunne vel få dem på forskud. Jeg forelagde det for min husbond. Svaret var, du kan ikke få fire dage fri, du skal jo sidde i skolen den halve tid. Det kan der ikke være tale om. En dag vi mødte i skolen, sagde degnen, vil I, der kan få de 10 kr., rejse jer op. Der var en, der rejste sig, en pige, den eneste fra de tre skoler i kommunen. Hendes far havde et lille husmandssted og var mælkekusk. Han skal have sagt, at hans pige skulle ikke chikaneres af de bedre stillede i kommunen, som havde bedre råd, men der var ingen.

Jeg kom hjem den 1. November, jeg havde fået nogle kroner i forskud, men restbeløbet husker jeg, der var brug for hjemme. Jeg var den vinter ofte ude at hjælpe med at tærsk på nogle mindre gårde. Jeg ville spare sammen til en cykel. En morbror, som var maler i Heltborg, drev lidt cykelforretning. En god brugt cykel, der var nylakeret, og jeg tror også med nyt gummi, kostede mig 15 kr., men den havde jeg også glæde af i 6 år.

Der var flere bønder, der den vinter kom og ville fæste mig for næste sommer. En dag, da jeg kom fra skole, og min mor var ene hjemme, havde hun fæstet mig til gårdejer Jens Præstegaard Balle. Han havde 2 voksne karle om vinteren plus en dreng om sommeren. Han havde spurgt min mor, hvad jeg fik sidste sommer. Ja, så ville han give 60 kr. Han havde 14 malkekøer foruden opdræt. Køerne skulle jeg sammen med andenkarlen og en tjenestepige op klokken 5.30 om morgenen for at malke.

De skulle trækkes på græs og hjem igen til middag. De køer, der gav mest mælk skulle også malkes om middagen. Vi spiste kl. 11.30 og fik derefter et lille middagshvil. Køerne skulle så trækkes ud på græs igen. I roehakningstiden skulle jeg med karlen i marken og hakke de endeløse rækker af roer, ofte i brændende sol. På andre tidspunkter var der andet markarbejde, der skulle gøres. Vi spiste aftensmad kl. 4 og derefter gik det ud i marken igen til henved sekstiden, hvor jeg skulle hente køerne hjem. Klokkeren 7 fik vi nadver, der som regel bestod af vandgrød, som vi ofte fik rødgrød ovenpå. Derefter skulle vi ud at malke sidste gang den dag. Vi kunne så være færdige ved 8 tiden.

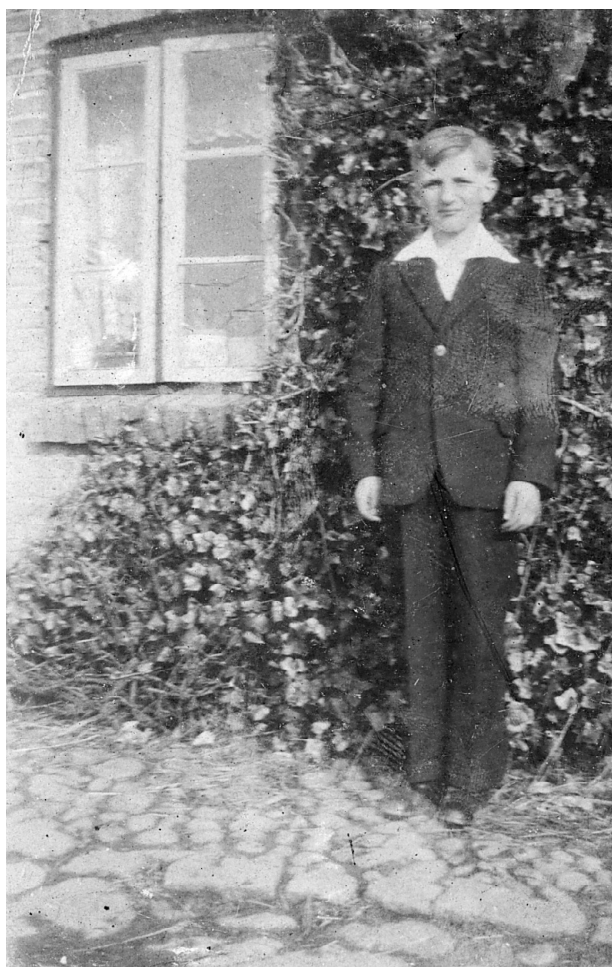
Da jeg var blevet fæstet til J. Præstegaard Balle havde der været flere, der ville fæste mig for sommeren. Vi dreng, der var fra små ejendomme, havde fra vi var små lært at bestille noget, så vi var en billig arbejdskraft. Blandt disse landmænd er der særlig en, jeg husker. Han og konen var vist omkring de halvfjers og havde en mindre ejendom i det nordlige Heltborg. Ejendommen er ikke til mere. Jeg sagde omgående til mine forældre, at der ville jeg ikke hen. De fik en 12 årig dreng, som kom til at gå i skole sammen med mig. Jeg husker en frisoendag, hvor jeg cyklede hen for at besøge ham. Det var en ældre trelænget ejendom. I ladegavlen førte en dør ind til et lille rum, som jeg gætter på var en gammel fårest, hvad der næsten altid hørte til landbrug i gamle dage. Der var alt mulig ragelse i rummet, hvorfra en dør førte ind til laden. Op mod muren ind til laden stod hans seng, og oven over den var der et hul ind til laden, hvorfra rotterne kunne hoppe ned på sengen. Jeg husker, at jeg sagde til ham, at her turde jeg ikke sove, hvortil han sagde, at han også tit var bange. Jeg har selv prøvet at bo i kamre med stengulv og op mod hestestalden. Over hestestalden var der efter høst fyldt op med havreneg, som vi skar i hakkelse til hestene. Hvor der var havre, var der altid mus. Sengemadrassen var altid halm, så at undgå mus i sengene var nærmest umuligt. Min kammerat fortalte, at de som tærskemaskine brugte en lille håndtærsker. Der var stor udveksling på den, hvorfor der skulle to mand

til at trække den, men det skulle drengen gøre alene, mens manden selv lagde i maskinen. Bagefter skulle kornet gennem en rensemaskine. Når jeg beretter en sådan historie, vil mange sikkert sige, at det kan da ikke passe. Havde disse mennesker selv haft børn, hvad jeg ikke tror, de havde, ville de ikke have budt en dreng, det jeg her så.

En lille kilometer nordøst for Jens Præstegaard Balles lå Bjerregaard, hvor de havde 2 karle, og en dreng om sommeren. Drengen var det år fra Gudnæs og hed Haarvaj. Der var vist over et dusin børn i hans hjem, hvor faderen var fisker. Haarvaj, der er død for flere år siden, skulle her om sommeren gå i skole i Helteborg. Jeg kan huske, at degnen en morgen sagde til ham, om han ikke kunne vaske sine fødder, inden han gik i skole. Drengen svarede, at det kunne han ikke nå, for han skulle muge ud i stalden, før han skulle gå eller løbe de fire kilometer til skole. Jeg tror ikke han havde andet tøj end en bluse, en skjorte og et par korte bukser. Hen på sommeren skulle vi på den traditionelle skoleudflugt. Det år gik den til Hvide Sande. Haarvaj, der aldrig havde prøvet at køre i tog, glædede sig meget. Hvor jeg tjente, havde de en dreng lidt yngre end mig. Det var aftalen, at han skulle komme op til os og derfra sidde på min cykelstang til Hurup hvorfra toget afgik ved 5.30 tiden. Vi har sikkert været bange for ikke at nå det, så vi kørte i god tid og fik en dejlig udflugtsdag ud af det. Men næste morgen da forkarlen kom og kaldte på mig, fik jeg samtidig den værste skældud, jeg længe havde fået. Fem minutter efter at vi var kørt, var Haarvaj kommet løbende, barbenet og barfodet i de tre klude han ejede, og som han havde vasket aftenen før og fået tørret om natten. Han havde en lille madpakke med til dagen og måske en krone i lomme penge. Han havde grædt og var så løbet hjem igen. Jeg var meget ked af det, men jeg tænkte også, at forkarlen kunne da have taget sin cykel og kørt ham til Hurup.

Vi kom til november og forkarlen skulle flytte efter 4 år i samme plads. Hans sommerløn var 400 kr. som han modtog i fire sedler, han havde intet fået på forskud. Derefter spurgte

manden mig: ”Hvor meget har du til gode Aksel”. ”Jo, jeg havde fået til et par træsko og lidt mere”, sagde jeg. Han lagde 70 kr. og sagde: ”De 60 kroner, du var fæstet for, var for lidt”. Jeg ville gerne have et par gummistøvler, det var noget ret nyt dengang. De kostede 15 kr., der var så 55 kr. tilbage, som mine forældre syntes skulle sættes hen til min konfirmation. Jeg gik den vinter til præst 2 halve dage om ugen. Efter jul var der nogle fridage, hvor jeg hjalp til på gården Futtrup. Jeg fik en kr. om dagen. Der var to dage, hvor vi tærskede med en daglejer som hjælp. Selv her om vinteren var det en 10 timers arbejdsdag. Den sidste aften var vi inde at spise. Da spurgte manden daglejeren: ”Hvad skal du have for de 2 dage”? ”Jeg skal have 5 kr.”, svarede arbejderen. Da slog det mig, hvad der havde været i mine tanker i mange år, at landarbejder ville jeg ikke være. Jeg tænkte på mine gummistøvler, som havde

Aksel i konfirmationstøj.

kostet 15 kr. Et sådant par skulle han arbejde for i 6 dage. Nu cyklede han hjem til kone og 6 børn med 5 kr. for 2 dages arbejde. Hvordan fik de noget at spise hver dag, og hvordan fik de råd til tøj. Jeg måtte prøve at spare sammen til en lille ejendom. Min ældste søster Stinne var lige blevet uddannet som syerske hos en skrædder i Hurup, men boede stadig hjemme.

Jeg husker, når der skulle vaskes storvask vist en gang om måneden, kom Stinne og kaldte på mig ved 3 – 4 tiden om morgenen. Vand skulle pumpes op, og jeg skulle tænde op under gruekedelen med grantræ. Det værste var faktisk at trække vaskemaskinen. Vi kunne så være færdige ved 8 – 8.30 tiden, hvorefter Stinne cyklede til Hurup, og jeg skulle i skole. Stinne sled umenneskeligt derhjemme i sin sparsomme fritid, vores mor var jo ikke rask. Til min konfirmation i april havde Stinne syet mit tøj hos skrædderen. Måske var jeg en stolt konfirmand i mit mørkeblå skræddersyede tøj. Mange år senere fik min stolthed et lille knæk, da Stinne betroede mig, at de 55 kr., der skulle gemmes

til min konfirmation omgående var blevet brugt til at dække en lille gæld hos købmanden. Udgiften til tøjet trak skrædderen fra i hendes løn, hvad jeg siden aldrig har glemt, men skønnet på. Stinne er død for flere år siden.

Efter et par pladser i Heltborg fik jeg den første november 1938 plads som fodermester et sted på Thyholm, idet det var køer, som havde min store interesse. Jeg fik også en bedre løn, da lønningerne var begyndt at stige lidt. Jeg skulle have 1.000 kr. for et år. Det år fik jeg et sæt nyt tøj samt en ny cykel. Det kostede mig 220 kr., desuden skulle der betales lidt skat, hvad man startede med som 18 årig. Lidt kunne der dog også blive til sparekassen.

Vi skrev nu sommer 1938, da var jeg og min bror Verner en tur på Samsø. Der boede en moster og onkel, der var blevet gift i 1911 og var blevet forældre til to drenge og en pige. Et par år før vi besøgte dem, havde de mistet datteren og den yngste søn. Den ældste søn var gift og boede nu i Roskilde, så forældrene var

Aksel og Verner på tandem til Samsø.

Verner, moster og onkel. Hos dem fik jeg mit andet hjem.

nu ene og glade for vort besøg. Dengang beløb et års ferie sig til tre dage, men sammen med en søndag blev det fire. Vi havde lejet en tandem til turen. Vi fik fri fra vore pladser en fredag aften og sov hjemme et par timer. Ved tolvtiden kørte vi for at nå færgen ved middagstid. Vi havde et par dejlige dage derovre. Her er et billede af os på Besser Rev, der kun er få meter bred, men strækker sig 3 - 4 km. ud i havet.

Nabo til min mosters hus lå en gård. En dag gik vi derind og talte med fodermesteren, som fortalte os, at der om lidt kom en dyrlæge for at inseminere en ko. Det ville vi vente for at se på. Det var den legendariske og snart verdensberømte kvægmand Jens Gylling Holm, som vi vil høre mere til. Han blev senere min gode ven og ejede en mønstergård på 100 tdr. land i Onsbjerg. En gård med en mønsterbesætning af rød dansk malkerace, som det var kendetegnet på øen. I 1936 var en ung dyrlæge ved navn Larsen kommet til øen. Samme år begyndte J. Gylling Holm sammen med dyrlæge Larsen at anvende kunstig befrugtning i kvægavlen. Året

efter rejste dyrlæge Larsen til USA og lærte farmerne derovre om denne form for befrugtning. Det som begyndte på den lille ø i Kattegat blev ret hurtigt nærmest verdensomspændende.

Besser var en lille landsby, hvor der faktisk ingen udflytning var sket, der lå 3 store gårde og vel 16 - 17 mindre ejendomme.

Jeg havde tænkt mig at blive de næste par år på Thyholm og derefter tage over på Samsø, men så brød verdenskrigen ud og stoppede mange ting. Blandt andet blev cykeldæk umulige at skaffe, derfor flyttede jeg tilbage til Heltborg i en gammel plads. I Hurup var der en lille landbrugsskole, hvor konsulent Larsen lige var blevet ansat. Om vinteren holdt han kursus for unge karle i månederne december til marts. Jeg lavede akkord med min husbond, så jeg kunne få fri på kursusdagen fra 13 til 16. Vi kunne så være hjemme til fodertid. Det blev tre vinterkurser, som jeg var meget glad for, da jeg ikke syntes, jeg havde råd til en hel vinter på landbrugsskole. Den lille ejendom, jeg tragtede

efter, kunne jeg nok klare med det jeg havde lært. Jeg husker endnu nogle ord fra konsulentten: »Thyboerne er dygtige planteavlere, men elendige kvægavlere«!

Første november 1945, da der igen var fred, havde min onkel på Samsø skaffet mig plads på en 100 tdr. land stor veldreven gård i Besser med 25 første klasses røde malkekøer og opdræt. Det blev starten på et nyt afsnit i mit liv. Jeg blev hurtigt glad for mit arbejde med en god besætning. På ønen var der en ungdomsforening, der holdt til i forsamlingshuset. Der var altid god tilslutning til gymnastikken, der var for både karle og piger. Desuden var der aftener med kulturelle møder og med folkedans. På ønen var de heldige med, at de ikke havde mærket ret meget til krigen modsat andre steder, hvor både forsamlingshuse og skoler havde været beslaglagt af tyskerne. Til gengæld var ønen meget isoleret på grund af, at det kun var småfærger, der holdt forbindelsen vedlige med de øvrige landsdele. Sommeren 1945 blev de større færger igen sat ind, hvad der bevirkede, at mange unge fra ønen rejste ud og blev erstattet af unge fra det øvrige land. Mange unge vordende landmænd var facineret af øens ca. 8000 røde køer, der i ydelse mange år lå som nr. 1 i landet vel takket være den store kvægmand J. Gylling Holm. Der var ca. det samme antal indbyggere som køer. Bønderne havde foruden kvægvavl en god indtægt af at avle asparges og tidlige kartofler. Desuden var et stort antal turister begyndt at invadere ønen allerede i trediverne. Om sommeren, når køerne skulle på græs, fik de en grime på med en lille kæde i. De blev bundet sammen 2 og 2 efter hinanden, da der var over 1 km. når de skulle længst ud og blev så lukket ind i en indhegning. De var altid friske om morgenen, når de skulle ud på den gode græs, men når de om aftenen skulle hjem, kunne særlig de ældre køer være trætte af de lange traveture hele dagen. Jeg drev dem først op til ledet, kobled dem sammen, de ældre køer sidst, åbnede ledet ud til markvejen, de fandt så selv vejen hjem. Der var nogle af de ældre køer, som ofte skulle pirkes lidt til af min stok for at følge med. Når de kom til byen, drejede de ind på vejen gennem

Besser, vel en 40-50 meter ad den vej, så drejede de ind til kostalden og blev stående til jeg kom, og lukkede dem ind. Der blev af turisterne taget et utal af billeder af den lange række køer som kom gående med mig bagefter.

I 1948 kom der med Marshall-hjælpen 8 selvkørende 8 fods mejetærskere af mærket Massey Harris til Danmark. De der havde råd til det kunne så købe dem af staten. Denne Marshall-hjælp blev givet dels som lån og dels som gave. De første år af hjælpen dækkede den 15% af vor samlede import. Det var en god hjælp for Danmark, der som alle andre lande, der havde været berørt af krigen, var fattig. Herregården »Brathingsborg« på Samsø købte 3. Der var før krigen enkelte bugserede mejetærskere, mens USA havde anvendt selvkørende i flere år. Der udkom på ønen et lille ugeblad »Samsøposten«, i den blev der averteret, at den kommende søndag kunne alle, der måtte have lyst til det få lejlighed til at se mejetærskerne. Vi var flere unge, der fulgtes ad for at se dem.

Jeg tror, det halve af øens befolkning var mødt op. Måske for at gøre det til et særsyn kørte de tre mejetærskere bagefter hinanden. Det var kun 3 af godsets særligt udvalgte folk, man mente var ansvarsbevidste nok til at køre dem. Hvis en af dem var syg eller på anden måde forhindret, var det kun overforvalteren, som det blev betroet at køre dem. Hvis noget gik i stykker, skulle der måske bud helt til USA efter reservedele, da det kun var lidt, der fulgte med.

Jeg begyndte mine erindringer med, at aldrig har en udvikling gået så hurtigt som i vor generation. Det er kun godt 100 år siden, den første selvbinder kom til Danmark. Dengang en revolution hvor én mand med en binder kunne erstatte 16-18 mands arbejde, og negene var både smukkere og bedre bundet end med håndkraft. Mange spåede, at mejetærskeren hurtigt ville forsvinde igen. Den egnede sig ikke til det danske klima, sagde man, men den egnede sig tværtimod godt.

Udviklingen fortsatte, efter få år kom der mejetærskere med påsat halmpræsser, men den udvikling stoppede. Det gav ingen besparelse,

Mejetærsker.

så de forsvandt ligeså hurtigt, som de var kommet og vender aldrig tilbage.

Der blev om vinteren holdt foderkonkurrence for interesserede fra hele øen. Med stolthed kan jeg sige, at jeg blev nr. 1. Jeg havde sat ydelsen op pr. ko med knap 60 kg smør. Det var nu nok ikke noget at prale af, da der intet kraftfoder kunne købes under krigen. Det kunne vi nu få igen.

Gylling Holm, som var begyndt med den kunstige befrugtning i 1936 nærede visse betænkeligheder ved at en tyr nu kunne blive far til 5000 kalve om året. Selv om koen var højtydende, kunne afkommet blive dårligt, hvis tyren havde de forkerte egenskaber. Han havde derfor henvendt sig til forsøgslaboratoriet i København og foreslået dem en eller anden form for afkomstforsøg med avlstyre. Når en tyr var avlsmoden skulle den bruges kraftigt, til man havde et antal kvier. Derefter skulle den ikke bruges en tid. Først når man kendte disse kviers ydelse som malkekøer, kunne man

afgøre, om den kunne anvendes. I 1946 begyndte man med 3 afkomstprøvestationer, hvor der hvert sted var 2 hold a 18-20 kvier. Prøvestationerne var underlagt forsøgslaboratoriet, der ansatte en kvalificeret mand til at lede arbejdet. Som kvalificeret krævedes 9 måneders ophold på landbrugsskole og uddannelse som kontrolassistent. Kvierne som indgik i forsøget lejede man hos bønderne. Foderplanerne skulle være ens på alle stationerne, og alt foder skulle vejes til den enkelte ko. Hvis den ikke åd op, skulle dette også vejes. Assistenten skulle 2 gange om ugen kontrollere køernes ydelser af mælk og fedt og ved ugens slutning sende resultaterne af disse målinger samt, hvad den havde fortæret i samme uge af kraftfoder, og roer med mere til forsøgslaboratoriet. Nu da jeg på opfordring var ved at fortælle om mig selv, var det mit ønske at få et billede af Jens Gylling Holm, hans kone og 2 piger og en

Jens Gylling Holm.

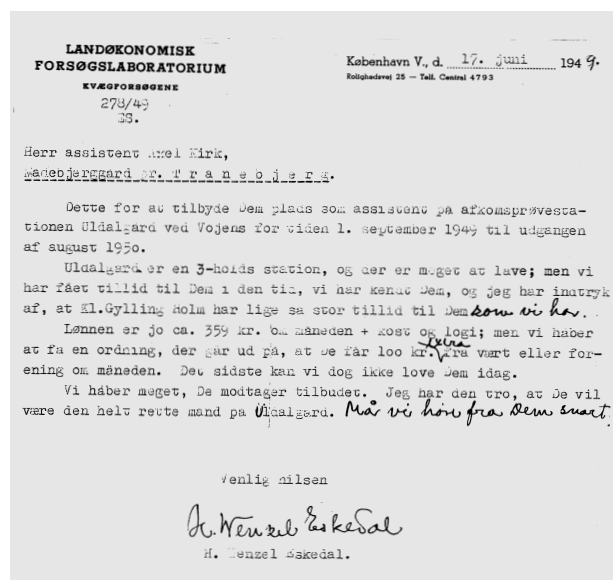
dreng med. Da jeg ikke vidste, hvor børnene boede, ringede jeg til museet i Tranebjerg, der måtte have et billede af den store kvægmand. På museet fortalte man mig, at hans ældste datter Gertrud boede i Tranebjerg, og at man havde hendes telefonnummer. Gertrud, der havde været gift med en gårdejer på Samsø, blev enke for 3 – 4 år siden. Det var helt mærkeligt at tale med Gertrud efter 53 år. Vi havde siddet i bestyrelse sammen i Besser gymnastik- og ungdomsforening. Vi snakkede vist en halv time sammen. Hun ville nu finde et godt billede af faderen. Det sendte hun næste dag sammen med et vidunderligt billede fra deres sølvbryllup. Gertrud står til højre og søsteren til venstre. Hun er gift med en gårdejer i Vestjylland. Desuden er der sønnen Anders, som overtog slægtsgården. Gertrud fortalte, at sølvbrylluppet fejredes den 28. april 1946. Her randt mig et vidunderligt minde i hu. Jeg var inviteret til eftergildet vist nok dagen efter. Hvorfor skulle jeg med efter et halvt år på Samsø? Jeg husker tydeligt, at der i den store have var en mægtig blodbøg lige udsprunget. Jeg husker, at min husbond Einar Gylling altid lavede foderplaner for tildelingen af kraftfoder, når vi havde haft kontrolassistent på besøg. Da han kom med sin plan, havde jeg selv lavet en, hvad jeg fik lov til at fortsætte med at gøre. Ydelsen gik godt, og jeg havde klaret mig godt i fodermesterkonkurrencen. Dette fortalte jeg senere Gertrud. Einar Gylling havde måske pralet over for Gylling Holm, som han var i familie til, at han havde en dygtig fodermester. Hun sagde, at det største i faderens øjne var en god fodermester. Måske var det grunden til at jeg skulle med til deres fest.

Et års tid senere kom Gylling Holm ind i stalden til mig og fortalte, at hans fødehjem »Madebjerggård.« i Besser der ejedes af hans bror Klemmen Gylling Holm, ville have sat køerne ud. Her vil vi til næste år have lavet en prøvestation til 20 kælvekvier efter en bestemt avlstyr og vi vil have dig som forsøgsassistent. Jeg sagde omgående, det kan jeg ikke, jeg har blandt andet ingen uddannelse som kontrolassistent. Hans svar var, vi har en handelsmand i Besser, som har været kontrolassistent i mange

år. Det kan han lære dig. Jeg tog så imod tilbuddet. Det var ellers forsøgslaboratoriet, som ansatte assistenterne. De havde det år en annonce i Landsbladet, hvor de søgte assistenter. Der kom ca. 100 ansøgninger, men der skulle kun bruges 6. Gylling Holm havde ladet dem vide: Vi har selv en mand herovre, som vi vil have. Hans ord var lov. Jeg var sammen med de 5 andre på en uges kursus på Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, før vi skulle møde i vore nye stillinger. Der var nu 11-12 afkomstprøvestationer i landet. Kvierne skulle for at kunne indgå i forsøget kæve i tiden 1. Oktober – 15. November.

Det var ikke en stor produktion der var på den 100 tdr. land store gård. Hovedindtægten kom fra de 20 kvier, der kævede om efteråret, og som vi havde i forsøg. Der var 30 torvegrise og 100 høns. De havde desuden til indtægt 3-4 tdr. land asparges og noget lignende med tidlige kartofler. I den tid arbejdet stod på var arbejdsstyrken nærmest fordoblet. Faktisk med en kvinder.

Det blev et dejligt år, men næste år skulle der intet forsøg gøres på øen, hvorfor jeg fik følgende brev fra forsøgslaboratoriet.

Jeg blev så ansat på »Uldalgård« ved Vojens fra 1. september 1949. Kvægavlsforsøgene gav mig mange dejlige oplevelser. Før vi skulle

Her et billede fra Madbjerggård, hvor mand og kone traditionen tro hvert år lod sig fotografere sammen med tjenestefolkene. De sidder forrest sammen med tjenestepigerne. Bagerst fra venstre Peter Sørensen som havde været kontrolassistent i mange år og nu var handelsmand. Han boede på gården og lærte mig at gerberere. Dernæst de 4 karle, hvoraf den ene skulle hjælpe i stalden nogle timer hver dag.

starte det nye år den 1. sep. skulle alle assistenter, vist 12 i alt, et par dage ind på forsøgslaboratoriet. Vi skulle lære en ny regnskabsform. Her på Uldalgård havde vi 52-53 kvier i forsøg fra 3 tyre. Gården var på 100 ha. Terkil Jensen var hurtigt kommet i sognerådet og havde mange andre tillidshverv, hvorfor han havde stillet sin stald til rådighed for forsøg. Året efter skulle man på Samsø have et nyt hold kvier i forsøg, og da ringede Gylling Holm og spurgte, om jeg ville komme derover igen. Jeg havde haft 3 dejlige år på Samsø, men ville gerne have et år mere i Sønderjylland, hvor jeg var faldet godt til, og hvor jeg pludselig havde fået en anden opgave, som jeg følte, det var min pligt at løse. Terkel Jensen havde en traktor og to spand heste, og jeg skulle have 2 mand til stalden, hvad han averterede om i avisen. Der var ingen som ville i stalden, en ville følge

heste, men 43 ville være traktorfører. Jeg sagde til Terkel Jensen, at jeg havde en bror 19 år gl. Han har kørt traktor de sidste par år, han hedder Henning og vil også gerne have pladsen. Henning og min bror Svend, der var et år ældre end Henning var en dygtig og afholdt tjenestekarl havde fået sparet lidt penge sammen, men var kommet ind i store psykiske problemer, blevet ruineret og var rejst til København for at arbejde på en fabrik, men var på nuværende tidspunkt soldat i Tønder. Jeg skrev til ham om at komme herop. Hans svar var, at der var blevet noget væk for ham, vist et gevær. Erstatningen trak de af hans løn, så han havde ingen penge at rejse for. Jeg sendte ham så flere gange penge til billetter. Han skulle hjemsendes til september. Jeg spurgte ham, hvad han så ville. Han ville tilbage til København, hvor han kunne få arbejde. Det må du ikke,

sagde jeg til ham. Han havde en skattegæld på 1.000 kr. og knap tøj på kroppen og havde svært ved at begå sig i storbyen. Terkel mangler en mand til høsten, måske kan du få pladsen, og den fik han. Jeg blev dog ked af det en dag, da Terkel spurgte mig, hvad Svend fejlede. Hvad han end bliver sat til, så står han bare og glør. Jeg blev bange for at Terkel ville vise ham væk. Der gik nogle dage så spurgte jeg Svend, om han ikke ville ind i stalden til mig, hvad han godt ville. Det sagde jeg til Terkel, der blot rystede på hovedet, og sagde, at det så blev på mit ansvar. Vi fik foruden Svend en af hans præstekammerater. Foruden Knud var vi nu 3 brødre fra Heltborg på Uldalgård. Efter få dage følte jeg, at Svend var blevet som et nyt menneske, og en dag sagde han til mig, nu ved jeg, hvad jeg vil. Jeg vil være fodermester. Engang hen på vinteren udtalte Terkel Jensen: "Aldrig har arbejdet i stalden gået så godt som i vinter". Hen på foråret fik jeg nogle spekulationer. Jeg skulle kun have en medhjælper om sommeren og var glad for dem begge. Men moralsk ville jeg gerne beholde Svend, måske ville han ellers stikke af til København igen. En dag sagde Terkel til mig: »Jeg skal have en ny forkarl til sommer, tror du ikke Knud kunne tage den plads. Han er en stor kraftig og dygtig karl og så beholder du Svend i stalden«. Jeg talte med Knud om det, han betænkte sig et par dage, men foretrak at flytte tilbage til Thy, hvor han fik en fodermesterplads. Om sommeren var arbejdet ret let på forsøgsstationen. Køerne gik på græs både nat og dag, der var kun udvejnningen af kraftfoder og kontrolarbejde m. m. Svend og jeg fik akkord på at passe gårdens svin, hakke roer m. m. Svend havde fået sin skattegæld betalt og samlet sammen til et landbrugsskoleophold. Så ville vi prøve, om han kunne få min stilling bagefter.

Jeg tror, det var sidste gang forsøgsleder K. Hansen besøgte mig på »Uldalgård«, at jeg sagde til ham, at Svend havde lyst til at afløse mig ved kvægforsøgene. Han ville til vinter på Lægård Landbrugsskole. Skulle de evt. på grund af sygdom mangle en assistent, så kunne Svend tage pladsen uden kursus. Denne sommer havde han og jeg hjulpet hinanden ved det

Billedet er fra en skøn sommeraften i 1950 på Uldalgård. Manden og konen var ikke hjemme, da min bror Henning tog dette morsomme billede. Af de tre største drenge sidder Tage på skorstenen, Erik og Jørgen ved vinduet nedenunder, på min ryg den yngste pige Ruth og ved siden af Selma og Marius. 23 år efter den aften besøgte deres far mig. Jeg viste ham dette billede, som han aldrig havde set, men som han morede sig meget over.

hele. Efter skoleopholdet ville han være en fuldbefaren assistent. Omkring 1. april året efter ringede K. Hansen til Lægård og fik Svend i tale og spurgte ham, om han kunne blive færdig med skolen til 1. Maj, for de manglede en assistent til afløsning i ferietiden. Svend assisterede denne sommer på Bornholm, Sjælland, Fyn samt på Uldalgård. Derefter begyndte han 1. september på en forsøgsstation ved Gråsten, hvor han var et par år.

Da der skulle oprettes en station for afkomstprøver i England henvendte man sig til Landøkonomisk Laboratorium i København og spurgte, om de havde en erfaren ung mand, som de kunne få det første år. Valget faldt på Svend. Forsøgsleder K. Hansen rejste med

Den lille 4-5 årige Marius var slem til at løbe ud i marken til Henning for at få en køretur når han pløjede. Det var selvfølgelig ulovligt.

derover og hjalp med starten. Året efter kom Svend tilbage til sin gamle plads. Han fandt en kvindelig lærer, og et år senere tog han på seminarium og blev lærer med speciale i sløjd, som han også kom til at undervise i. Efter en del år blev han syg. Lægen mente, det var støv fra savsmuld, der havde ødelagt hans lunger. Han døde kun 61 år gammel.

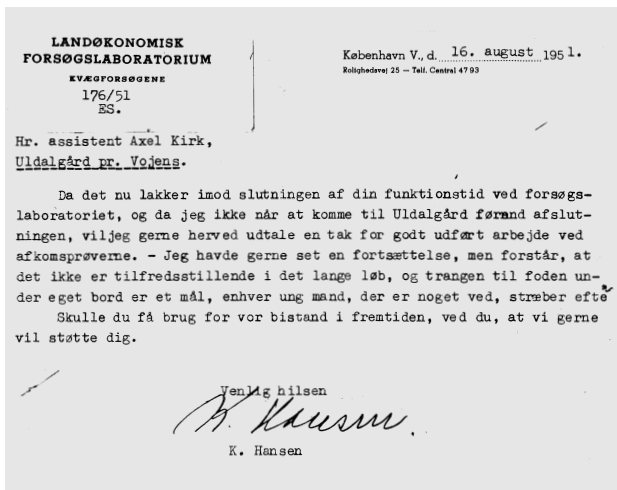
Han var nu borgmester i Vojens storkommune og skulle til et møde i Thisted dagen efter, hvorfor han kørte tidligt hjemmefra dagen før og ville besøge Henning, som da var formand på teglværket i Næssund, hvad han fik oplyst hos købmanden i Heltborg. Derefter ville han besøge Knud, men kunne ikke finde derhen. Han kom til mig lige før spisetid, hvorefter vi fik en hyggelig aften sammen, før han skulle til Thisted, hvor han havde bestilt hotelværelse. Jeg spurgte ham blandt andet om nogle af de karle, jeg havde været sammen med på »Uldalgård«, hvor de var med mere. Svaret var: »Det ved jeg ikke, de eneste karle vi rigtig kan huske var I tre brødre, som var på samme tid«. Terkel tilføjede, at året efter kom Svend der for at afløse den daværende assistent. I min tid var ferien kun 8 dage, nu var det blevet 14 dages ferie, derfor flere afløser.

Når vi ser i bakspejlet, kan vi så spore nogen gevinst ved disse kvægavlsforsøg? På Samsø var der en bonde, der havde 11-12 gode køer, hvorfra han solgte avlstyre til store penge. Man sagde, han gav kørerne kraftfoder 4-5 gange om dagen, sidste gang før han gik i seng. Jeg havde

en af hans kvier med i forsøget. Den ydede 170 kg. smør, gennemsnittet for holdet var 205 kg. Året efter havde han også en kvie med, dens ydelse var 171 kg. mod et gennemsnit på 210 kg. Den slags eksempler var der mange af i landet. Man købte en høj ydelse ved hjælp af et overforbrug af kraftfoder. Det fik man dækket og oven i købet overskud ved salg af avlstyre fra »højtydende« besætninger. Fodringen var jo ens på alle prøvestationer, den billige grovfoder og kraftfoder efter ydelse. Den første gennemsnitsydelse var på 180 kg. Da forsøgene stoppede i 1980 var den på 280 kg. smør. Man kunne nu gennem EDB systemet hurtigere og billigere finde de gode avlstyre. De 280 kg. smør var inklusiv 11-12% vand, der var iblandet, da smørret ellers var for fedt. I 1970 gik man over til at regne med ren smørfedt, det som kørerne i virkeligheden havde ydet. I år 2000 havde Danmarks kontrollerede køer i alt (5.157) i gennemsnit ydet 327 kg. ren smørfedt, en stigning på 100% i løbet af godt 50 år. Denne fantastiske stigning skal en stor kvægmand, Gylling Holm have den største del af æren for. Han begyndte med den kunstige sædooverføring og senere prøverne. Der var ingen kvægavlsforeninger, som ville købe nye avlstyre, hvis dens afkom ikke var prøvet. Det var kun de allerbedste, som skulle bruges til avl. Jeg mindes i 1948, da vi var på kursus i København, at forsøgsleder Eskedal udtalte, at en god ydelse afhang af to ting: en god tyr og en god fodermester.

Da det var ved tiden, at jeg ønskede at slutte min stilling på Uldalgård, fik jeg følgende smukke brev fra forsøgslaboratoriet.

Med dette brev går mine tanker i taknemmelighed til Gylling Holm for den tillid han havde fået til mig allerede kort tid efter min ankomst til Samsø. Et halvt år efter blev jeg inviteret til eftergilde ved hans sølvbryllup. Jeg blev den første forsøgsassistent på Madbjerggård afkomstprøvestation, og dernæst fik jeg tilbud om pladsen på den større Uldalgård. Gylling Holm var uddannet landbrugs-kandidat og foruden at drive sin 100 tdr. store gård var han kvægavlskonsulent. Han var i mange år formand for De danske Kvægavls-

foreninger, senere udvidet til økonomisk samarbejde med Norge, Sverige og Finland og i mange år formand for dette samarbejde. I Milano har de også haft gavn af hans arbejde. Æret være hans minde.

Jeg rejste hjem og begyndte at se på ejen-

domme. Jeg havde en sammensparet kapital på 28.000 kr. men kunne se, at tiden var løbet fra den lille ejendom med 4-5 køer. Jeg kan huske, at min far sagde til mig: »Hvad i alverden tænker du på, du har sådan en god stilling, og så tænker du på at købe ejendom! Jeg så en dag i Jyllandsposten, at en lille gård i Havndal ved Randers var til salg. Den rejste jeg ned og købte. Det var måske lidt dumt, en halvdårlig gård og meget forsømt, lidt held var der alligevel. Som nabo havde jeg en lille ejendom, hvor manden efter 3 års ægteskab var død dagen før jeg overtog min gård. Hans enke Modith på 26 år stod med to drenge, Tage på 2 år og Kaj på 1 år. Knap 1 år senere blev vi gift, og jeg blev godt gift.

Vi var unge, arbejdsdagens længde så vi aldrig på. Vi var enige om, at vi ville have gården rettet op, så vi måske senere kunne købe en bedre. Vor lykke varede kun seks år, så var jeg enkemand. Foruden den store sorg gav det

Modith, Kaj, Tage og jeg.

problemer. Jeg var nu ene om det, vi havde været to om. Jeg havde lovet Modith at beholde drengene, som jeg adopterede. Det var vanskeligt at få en husbestyrerinde, for på det tidspunkt begyndte fabrikkerne at søge kvindelig arbejdskraft til lønninger, jeg ikke kunne konkurrere med. Efter nogle år kunne jeg sælge gården og købe en i Elsted. Den var på 58 tdr. land første klasses jord, men med dårlige avlsbygninger. Vi fik dem alle ombygget de første 2-3 år. Vi kunne nu have 50 malkekøer samt opdræt, og desuden kunne vi opfede 500 slagterisvin om året. Hele ombygningen fik vi lavet for 188.000 kr. Det var før de store prisstigninger satte ind. Men nu begyndte den store »dille«, at alt skulle være større. Jeg blev også ramt af den og tilkøbte jorde fra 3 ejendomme, hvis jorde lå op mod vores. Vi byggede til stalden, så vi nu kunne holde 80 køer. Efter nogle år overtog Kaj og Anni gården. De havde i nogle år boet i et lille nedlagt landbrug. Vi byttede så omkring. For nogle år siden byggede de en løsdriftsstald, der var beregnet til 130 køer. De havde købt 2 mindre gårde, så der nu var 100 ha. til gården. Kostalden, vi byggede for 33 år siden er nu løsdriftsstald for ungkreaturer.

For 28 år siden, i 1973 smilede lykken til mig igen. Jeg blev gift med Kirsten, som var fra Vinderup. Hun havde været enke i 12 år. Hun mistede sin mand i 1961 og stod alene med tre drenge og en pige, der døde som femtenårig af kræft et år efter, at hendes far var død. Kirsten havde også prøvet lidt af livets hårdhed. Den 29. juni 1999 fejrede vi med sølvbryllup de første 25 lykkelige år sammen.

Kort tid efter at vi var gået på pension, kom jeg ved et tilfælde i besiddelse af min bedstefars dagbøger, der var skrevet i årene 1866 til 1906, samt hans regnskab for de sidste 25 år. Samtidig fik jeg tre gode venner, pensionerede lærere, der i mange år var kommet på Landsarkivet i Viborg. Nu blev jeg fjerde mand. Hvad jeg har fundet der, har sammen med dagbøgerne været grundlaget for mine artikler i årbøger med mere. Det er en af disse venner, der har opfordret mig til skrive nogle af mine erindringer, hvad jeg håber at sprede lidt glæde

Sølvbrudeparret.

med. En vidunderlig pensionisttilværelse har det været sammen med Kirsten og mit skriveri.

Årene i Skrydstrup var så betydningsfulde for mig, at jeg senere har fattet interesse for egnens historie, hvad der ikke var tid til, mens jeg var der. Det er årsag til følgende.

En besættelseshistorie

Da Skrydstrup skulle rømmes.

Efter 2 år i Skrydstrup var det kun lidt, jeg vidste om dette emne. Jeg henvendte mig derfor for nylig til Vojens bibliotek, der ligger inde med historiske årbøger, der nok behandler dette emne, og som venligst har tilsendt mig kopier om sognets historie.

Indtil 1942 var Skrydstrup en landsby som så mange andre. Der var ca. 750 indbyggere, og det var kun ganske lidt, man havde mærket til

krigen. Man byggede ny skole, som man indviede i 1943, og samme år holdt mejeriet jubilæum, og ved begge lejligheder blev der udtrykt gode fremtidsønsker for sognet. Ingen anede hvilken skæbne, der få måneder senere skulle overgå det lille sogn.

I 1942-43 indtraf krigens afgørende vendepunkt særlig de store nederlag i El Alamein og Stalingrad, men for tyskerne skulle krigen vindes, uanset hvor stort tabene af menneskeliv blev. De frygtede nu en invasion af Jylland. Til Atlantvolden hørte støttepunkter med flyvepladser, og det flade hedelandskab på Skrydstrup mark var velegnet hertil. Den tyske øverstbefalende skal have udtalt, at området var som en gave fra himlen. Fra november 1943 blev det meddelt, at værnemagten ville beslaglægge 28 ejendomme til flyveplads. I begyndelsen af 1944 fik beboerne den officielle meddelelse. Byen skulle være rømmet den 1. marts. Sognet blev som helhed tappet for 2/3 af sine 780 indbyggere. Nu var det ikke 28 ejendomme, men 120 ejendomme, der blev eksproprieret, heraf 80 landbrugsejendomme. Beboerne fik udbetalt 75% af vurderingssummen, som blev hentet i den danske statskasse. Der blev nu trådt manganen en cykelpedal. En tid efter var nogle af Skrydstrupbeboerne spredt over store dele af Fyn og op mod Horsens. På den nedlagte Bækskov station flyttede 4 familier ind. I 1944 var 2000 arbejdere beskæftiget ved anlæggelsen af flyvepladsen. De blev afhentet i lastbiler over hele Sønderjylland.

Terkel Jensen og kone kom i 1935 til Skrydstrup fra Vejleegnen og købte en hedegård på 62 tdr. land. Der var 10 køer plus opdræt m.m. Terkel fortalte engang, at køerne gav for lidt, så dem satte han ud og satsede i stedet på kartofler og alt i grønsager. Om efteråret gravede de kartofler op om dagen og sad ofte om aftenen helt til midnat og sorterede kartofler i lyset fra en flagermuslygte. De var heldige, da krigen brød ud, var alt i grønsager en guldgrube. Deres gård i Skrydstrup var en af de første tyskerne eksproprierede, men da kunne de købe den 225 tdr. land store Uldalgård med gennemgående god jord.

Allerede i 1940 var Terkel Jensen blevet

Skrydstrups navnkundige sognerådsformand og senere borgmester i Vojens, Terkel Jensen.

medlem af sognerådet. Senere begyndte tyskerne at ekspropriere jord til en flyveplads. Alle i Skrydstrup havde regnet med, at det kun var arealet til flyvepladsen, som skulle rømmes. Derfor kom det som et chok, da der den 8. februar 1944 kom meddelelse om, at hele byen skulle rømmes. Det drejede sig om 56 ejendomme med 249 personer. Byens borgere fik 14 dages frist, og var de ikke til den tid flyttet, ville det ske med værnemagtens hjælp. Den 23. februar indbød Terkel Jensen til møde på Uldalgård, hvor han ved håndsoprækning blev valgt til formand. Alt var kaos. Den 27. februar 1944 blev kirken lukket efter at beboerne for sidste gang var forsamlede til gudstjeneste. Det blev en gudstjeneste så gribende, at den skulle opleves for at forstå det. Længe efter blev menigheden stående på kirkegården. Det var vanskeligt at forlade samværet, grædende sagde beboerne farvel til hinanden. Kirkegården var lukket i 1½ år. Den var beskyttet af trådhegn, og blev passet af krigsfanger. Familiegravsteder kunne bruges eller besøges. Dagen efter kapi-

tulationen henvendte Terkel Jensen sig til den tyske kommandant på skolen, han ønskede at overtage ledelsen af de 1500 ha. landbrugsjord, der var under flyvepladsen og som de sidste par år var passet af polske krigsfanger. Det var et stort problem, at der de sidste dage var ankommet 4.000 invalide flygtninge til Skrydstrup. Mange af dem var blinde, andre manglede arme eller ben. De blev anbragt i alle de tomme huse. På Vojens ungdomsskole blev der oprettet en slags lazaret. Sommeren 1946 var Skrydstrup stadig et lukket land, der husede ca. 3700 flygtninge. Først i 1947 kom der gang i salget af husene, hvortil de forrige ejere havde forkøbsret. Mange huse og gårde var nærmest ruiner, dels havde de stået tomme, dels huset flygtninge. Efter 4 år var de tidligere ejere groet fast på nye steder, så næsten ingen havde lyst til at begynde forfra. Der kom kun 40 personer tilbage deraf 3 landmandsfamilier. Nu blev Terkel Jensen driftsleder af den landbrugsjord, der hørte under flyvepladsen. Han havde til hjælp 8 forvaltere. Flygtninge hjalp til på gårdene uden løn, men fik kosten. Jeg mindes, da jeg kom til Uldalgård, at vi snart aldrig så Terkel Jensen. Tidligt om morgenen kørte han ud til flyvepladsen for at tilse arbejdet på de 1500 ha. jord og på gårdene, hvor de begyndte at få indsat besætninger, både køer og svin. Han havde meget at gøre og kom altid sent hjem. På Uldalgård havde han en dygtig forkarl, som forestod markarbejdet med 4 karle til hjælp. Stalden var mit domæne, hvor jeg havde 2 mand til hjælp om vinteren og 1 om sommeren. Min arbejdsgiver var Forsøgslaboratoriet i København, hvorfra en forsøgsleder

kom en gang om måneden og tilså arbejdet og diskuterede eventuelle problemer. Det var dejlige år, som jeg sluttede med i 1951. Nu ville jeg have mit eget.

N.B. Flyvepladsen kostede den danske stat 80.000.000 kr. i 1945 priser.

Tak til Agnes Svendsen, bibliotekar på Vojens Bibliotek for det, hun sendte mig og tak til en af forfatterne, som jeg har været i telefonisk forbindelse med. Det glædede mig, at det var i deres interesse, at jeg ville bruge det i Historisk Årbog for Sydthy. Denne forfatter er Asmus Schmidt, søn af Johan Schmidt, der var sognerådsformand i Skrydstrup. Han skulle være en slags organisator ved overdragelsen til tyskerne, da de eksproprierede Skrydstrup, hvad jeg tror ødelagde ham både fysisk og psykisk. I februar 1944 blev stillingen overdraget til Terkel Jensen.

Jeg tænker ofte på, at vi de første år efter krigen tit hørte dette udtryk: »Aldrig mere en 9. april«. Men i de senere år synes jeg, dette løfte er som glemmt. Jeg har hørt udtalt, at det skal mine børn og børnebørn ikke have at gruble over. Jeg tror borgerne i Skrydstrup har tænkt modsat, når de har skrevet årbogen 1993, hvor de endnu overlevende har fortalt om, hvordan deres tilværelse og planer for fremtiden med et slag blev ødelagt. Jeg føler, det er vores pligt at være solidariske med dem og med andre mennesker, der får deres tilværelse ødelagt. Vi fatter ikke hvilke lidelser, de påføres.

For vore efterkommeres skyld må vi ønske, at der aldrig for dem kommer en 9. april.